

Andrzej Dudek (UJ, Kraków)

Idea kultury w myśli i nauczaniu Jana Pawła II

Myśl kulturologiczna stanowi jeden z najistotniejszych wątków nauczania Jana Pawła II. Zagadnienia kultury podejmowane były przez Karola Wojtyłę już w pracach powstałych w okresie przedpontyfikalnym. W tekstach *Problem konstytuowania się kultury poprzez ludzką praxis*¹; *Chrześcijanin a kultura*²), napisanych w duchu Vaticanum II, kardynał Wojtyła sformułował podstawowe założenia swojej wizji kultury. Oba teksty napisane zostały z punktu widzenia wyraźnie zaakcentowanej perspektywy antropologiczno-personalistycznej³, z uwzględnieniem rezultatów soborowej refleksji o kulturze (zwłaszcza stanowiska wyrażonego w konstytucji dogmatycznej o Kościele *Gaudium et spes*⁴). Rozwa-

¹ Zob.: K. Wojtyła, *Chrześcijanin a kultura*, „Znak” 1964 nr 10, s. 1154–1157.

² Zob.: K. Wojtyła, *Problem konstytuowania się kultury poprzez ludzką praxis*, „Roczniki Filozoficzne” 1979 z. 1, s. 9–20.

³ Zob.: M. Jaworski, *Koncepcja antropologii filozoficznej w ujęciu Kardynała Karola Wojtyły*, „Analecta Cracoviensia” 1973–1974, t. 5–6, s. 91–106. Zob. także J. Galarowicz, *Człowiek jest osobą. Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*, Kęty 2000.

⁴ Zob. charakterystyczną definicję kultury, zaproponowaną przez Ojców Soboru (wśród których był także kardynał Wojtyła): „Mianem «kultury» w sensie ogólnym oznacza się wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała; stara się drogą poznania i pracy poddać sam świat pod swoją władzę; czyni bardziej ludzkim życie społeczne tak w rodzinie, jak i w całej społeczności państwowej przez postęp obyczajów i instytucji; wreszcie w dziełach swoich w ciągu wieków wyraża, przechowuje i zachowuje wielkie doświadczenia duchowe i dążenia na to, aby służyły one postępowi wielu, a nawet całej ludzkości” (GS 53).

żania Karola Wojtyły, podejmowane z punktu widzenia „antropologii adekwatnej”⁵, stanowiącej hermeneutykę pełni „tego, co istotowo ludzkie”⁶, odrzucając wszelkie ujęcia redukcjonistyczne, podkreślały nieodzowność uwzględnienia wszystkich aspektów kultury jako sfery działań i myśli człowieka.

Karol Wojtyła sprzeciwiał się ograniczaniu koncepcji człowieka wyłącznie do aspektu społeczno-ekonomicznego i materialnego, a kultury – do sfery li tylko doczesnych wytworów ludzkich⁷, akcentując nieodzowność uwzględnienia „pionowego”⁸, transcendentnego wymiaru dla określenia istoty człowieczeństwa i tym samym – dla właściwego zdefiniowania kultury. Określając kulturę jako „sposób istnienia i bytowania człowieka”⁹ oraz narzędzie humanizacji człowieka¹⁰, kardynał Wojtyła rozwija ideę św. Tomasza z Akwinu, wyrażoną słowami, zaczerpniętymi z komentarza Doktora Anielskiego do dzieł Arystotelesa: „Genus humanum arte et ratione vivit” (*In Aristotelis „Post. Analyt.”*, 1)¹¹. Istotnym kontekstem myśli Karola Wojtyły o kulturze i człowieku było także odwołanie się do Marcelowskiej idei prymatu człowieka przed jego wytworami i prymatu istnienia przed posiadaniem¹².

Po wyborze na papieża Jan Paweł II rozwijał i wzbogacał zarysowane wcześniej wątki swej myśli kulturologicznej. Papieską wizję kultury konstituują rozważania przedstawione w formie

⁵ „Antropologia adekwatna” – to termin, który pojawił się w pracy Karola Wojtyły *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*, wykorzystanej jako cykl środowych rekolekcji, wygłoszonych w 1979–1980 r. Zob.: J. Galarowicz, dz. cyt., s. 14.

⁶ Jan Paweł II, *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Chrystus odwołuje się do „początku”*, Lublin 1981, s. 51.

⁷ Zob.: A. Rodziński, *Karola Wojtyły – Jana Pawła II komunijnistyczna wizja kultury*, [w:] tegoż, *Osoba. Moralność. Kultura*, Lublin 1989, s. 368–370.

⁸ Zob.: J. T. Pasierb, *Pionowy wymiar kultury*, Kraków 1983.

⁹ Zob.: K. Wojtyła, *Chrześcijanin a kultura...*, dz. cyt., s. 1154.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Zob.: F. Bednarski OP, *Teologia kultury*, Kraków, s. 123.

¹² Zob.: G. Marcel, *Być i mieć*, przekł. P. Lubicz, Warszawa 1962.

encyklik, homilii, przemówień i listów. Jest to niezwykle obszerny korpus tekstów, obejmujący kilkadziesiąt dokumentów, analizujących istotę, funkcje, aspekty kultury, diagnozujących jej współczesne zagrożenia i konstruujących idealny obraz tej sfery bytowania człowieka. Częstotliwość, z jaką Ojciec Święty wracał do tego tematu, obszerność dorobku, ranga dokumentów świadczą o znaczeniu problemu kultury w nauczaniu papieskim. Sam Ojciec Święty u progu swego pontyfikatu stwierdził, że kultura jest „dziedzina, w której toczy się gra o przyszłość Kościoła i świata”¹³.

Wyznaczniki kultury

W nauczaniu papieskim wyodrębnionych zostało kilka konstytutywnych cech kultury. Antropologiczno-personalistyczny punkt widzenia sprawia, że wszystkie cechy kultury analizowane są w związku z kondycją, wielkością i ograniczeniami człowieka.

Nawiązując do Cyceroniańskiego sformułowania *cultura animi*¹⁴ oraz do myśli św. Pawła, który twierdził, iż człowiek jest „uprawną rolą Bożą” (1 Kor 3, 9), Papież naucza o kulturze wynoszącej człowieka do najwyższej godności poprzez kształtowanie myślenia i wychowanie do miłości. Warunkiem rozwoju prawdziwej kultury jest wolność. To dzięki niej, jak mówi Ojciec Święty, *cultura animi* staje się „wolną, osobistą asymilacją myśli i miłości”¹⁵.

¹³ Jan Paweł II, *Przemówienie do Kolegium Kardynalskiego*, 6; Rzym, 9 XI 1979. Cyt. za: H. Carrier, *Ewangelia i kultury. Od Leona XIII do Jana Pawła II*, Pallotinum 1990, s. 55.

¹⁴ W *Rozmowach tusculańskich* (8a 11, 5, 13) Cyceron jako pierwszy nadał słowu *cultura* sens metaforyczny, posługując się określeniem *cultura animi* – w znaczeniu kształtowania ducha i umysłu przez filozofię.

¹⁵ Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg zawarł przymierze z człowiekiem. Przemówienie do przedstawicieli świata kultury*, Rio de Janeiro, 2; 1 VII 1980, [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Rzym-Lublin 1988, s. 70.

Niezwykle dobitnie zabrzmiało historyczne przemówienie, wygłoszone w siedzibie UNESCO w Paryżu 2 VI 1980 r., gdzie sformułowane zostały założenia papieskiej wizji kultury. Ojciec Święty zwrócił wówczas uwagę na antropologiczny, społeczny i komunikacyjny wymiar kultury:

Kultura jest właściwym sposobem bytowania człowieka. Człowiek bytuje zawsze na sposób jakiejś kultury sobie właściwej, która z kolei stwarza pomiędzy ludźmi właściwą dla nich więź, stanowiąc o między-ludzkim i społecznym charakterze ludzkiego bytowania¹⁶.

W dokumencie tym Ojciec Święty podkreślił związek kultury z całościową wizją człowieka. Kultura, stanowiąc sposób istnienia człowieka, tym samym jest formą jego humanizacji: to dzięki kulturze człowiek osiąga pełnię swojego człowieczeństwa. Integralny człowiek¹⁷ – „podmiot i sprawca kultury”, jest także „jedynym jej przedmiotem i celem”¹⁸. W tym kontekście, ze względu na wspomniany cel systemu, wychowanie postrzegane jest jako główne zadanie, a moralność zyskuje rangę „fundamentalnego wymiaru kultury”¹⁹. Nadrzędny cel kultury – wychowanie człowieka czyni z niej rodzaj chrześcijańskiej paidei²⁰ – kształtowania pełni człowieczeństwa, przez zintegrowanie wszystkich wymia-

¹⁶ Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, 6; Paryż, 2 VI 1980, [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 54.

¹⁷ Wizja „integralnego człowieka” w nauczaniu Jana Pawła II nawiązuje do koncepcji „humanizmu integralnego” Jacquesa Maritaina. Zob.: J. Maritain, *Humanizm integralny. Zagadnienia doczesne i duchowe nowego świata chrześcijańskiego*, Londyn 1960. O Maritainowskich inspiracjach w katolickiej nauce społecznej zob.: Cz. Strzeszewski, *Humanizm integralny J. Maritaina a Vaticanum II*, [w:] Jacques Maritain prekursor soborowego humanizmu, red. S. Kowalczyk, E. Balawajder, Lublin 1992, s. 181–190. Zob. też: Z. Mikolejko, *Jan Paweł II o kulturze*, „Studia Religioznawcze” 1983 nr 17, s. 225.

¹⁸ Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury...*, dz. cyt., s. 55.

¹⁹ Tamże, s. 59.

²⁰ Zob.: W. Jaeger, *Wczesne chrześcijaństwo i grecka paideia*, Bydgoszcz 1997. Autor pisze o wczesnochrześcijańskich myślicielach, dla których fakt, iż „Chrystus stał się centrum nowej kultury”, każe im głosić nową „paideię Chrystusa” (s. 33). Zob. też: Z. Mikolejko, dz. cyt., s. 229.

rów egzystencji człowieka²¹, ich doskonalenie i transcendowanie. Kultura modeluje postawę człowieka, dostarcza narzędzi poznania rzeczywistości, form odniesienia się do Boga, znaków do wyrażenia siebie i komunikowania się z innymi²².

W związku z tym, że w omawianych tekstach wzorcem pełni człowieczeństwa i kluczem do zrozumienia prawdy o człowieku jest Bóg-Człowiek, papieska koncepcja kultury ma charakter chrystocentryczny²³: naśladowanie doskonałego wzorca, jakim jest Chrystus²⁴, to główny postulat wychowawczy kultury-paidei i zarazem – warunek osiągnięcia pełni *humanitas*.

We wszystkich określeniach istoty kultury, mając na względzie jej aspekt antropologiczno-personalistyczny, jednostkowy, osobowy, niepowtarzalny – także z punktu widzenia historycznych doświadczeń poszczególnych grup społecznych i narodów, Jan Paweł II podkreśla jednak potrzebę odniesienia definicji kultury do kilku wymiarów obiektywizujących jej kształt, rozwój i dokonania. Wśród nich najważniejsze znaczenie mają odniesienia do Transcendencji, natury, wspólnoty i tradycji. W tych czterech wymiarach następuje weryfikacja autentyczności kultury. Owe punkty odniesienia stają się wskaźnikami integralności i pełni wpisanej w kulturę wizji człowieka, a tym samym także –

²¹ Zob.: Ks. S. Kowalczyk, *Filozofia kultury*, Lublin 1996, s. 196–197.

²² Ks. J. Kupny, *Antropologiczne podstawy nauczania społecznego Jana Pawła II*, Opole 1994, s. 93–94.

²³ Zob.: Ks. J. Kowalski, *Człowiek i kultura w nauczaniu Jana Pawła II*, „Chrześcijańskie Światło” 1987 nr 5, s. 32–33. Zob. też: Ks. R. Kisiel, *Antropologiczne implikacje encyklik Jana Pawła II*, Legnica 1998, s. 130.

²⁴ Por.: Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 10, [w:] *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. 2, Rzym–Lublin 1987, s. 33. W swojej pierwszej encyklice Jan Paweł II naucza m.in., iż „Człowiek, który chce zrozumieć siebie do końca – nie wedle jakichś tylko doraźnych, częściowych, czasem powierzchownych, a nawet pozornych kryteriów i miarą swojej własnej istoty – musi ze swoim niepokojem, niepewnością, a także słabością i grzesznością, ze swoim życiem i śmiercią, przybliżyć się do Chrystusa”. Zob. także: Z. J. Zdybicka, *Tajemnica usynowienia*, [w:] *też*, *Religia i religioznawstwo*, Lublin 1992, s. 303–318.

uniwersalności samej kultury. Na spotkaniu z ludźmi kultury w Hawanie Ojciec Święty mówił:

Kultura jest tą szczególną rzeczywistością, przez którą ludzie wyrażają i rozwijają swoje relacje ze stworzeniem, z sobą nawzajem i z Bogiem, kształtując zespół wartości typowych dla danego narodu i jego korzenie²⁵.

Jedność kultury, ufundowana na naturze człowieka, i wielość kultur²⁶, wynikająca z doświadczeń historycznych i społecznych ludzkości, to przenikające się aspekty papieskiej wizji dialogu kultur, opartego na wzajemnym poszanowaniu.

Kultura jest zarówno miejscem Wcielenia i przedmiotem Odkupienia, jak i formą pośredniczenia między człowiekiem i Bogiem, który ją właśnie wybiera jako narzędzie ekonomii zbawienia: oto Bóg posyła swojego Syna, który wciela się w kulturę. W ten sposób staje się ona sferą spotkania i dziedziną przymierza człowieka z Bogiem. Ojciec Święty zwraca uwagę, że zarówno w Starym, jak i w Nowym Testamencie Bóg szczególnie upodobał sobie kulturę: najpierw stała się ona formą Jego epifanii, a następnie miejscem Wcielenia Syna Bożego:

Bóg, objawiając się ludowi wybranemu, posłużył się określoną kulturą; to samo uczynił Jezus Chrystus, Syn Boży: jego wcielenie ludzkie było także wcieleniem w kulturę²⁷.

²⁵ Jan Paweł II, *W Chrystusie każda kultura jest otoczona szacunkiem i miłością. Spotkanie z przedstawicielami świata kultury*, 2; Hawana 23 I 1998. Tekst przemówienia cytuję za serwisem portalu internetowego „Opoka”: (http://www.opoka.org.pl/zycie_kosciola/jan_pawel_ii/). Cytaty z innych dokumentów papieskich, przytaczane za serwisem Opoki, dalej dokumentowane są bezpośrednio w tekście artykułu.

²⁶ Zob.: G. Kalinowski, *Nauka i kultura w służbie człowieka: Jan Paweł II, „Communio” 1988 nr 5*, s. 59–60.

²⁷ Jan Paweł II, *Kultura służy wyniesieniu człowieka i rozwojowi współpracy między narodami. Przemówienie do intelektualistów*, 2; Coimbra 15 maja 1982, [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Rzym–Lublin 1988, s. 138.

Teksty Jana Pawła II wyraźnie akcentują związek religii z kulturą: przekonania religijne i sfera moralności to rdzeń kultury, która dzięki temu otwarta jest na dialog z Bogiem.

Cechą prawdziwej kultury (w odróżnieniu od pseudokultur) jest uniwersalność, umożliwiająca komunikację międzykulturową oraz porozumienie, przenikanie i ubogacanie kultur: „Kultura bez wartości uniwersalnych nie jest prawdziwą kulturą”²⁸. Otwarte na kontakt są kultury zakorzenione w naturze człowieka, rozwijające jego naturalne możliwości²⁹. Redukowanie istoty człowieczeństwa do jednego wymiaru (duchowego, cielesnego, indywidualnego, społecznego, kosmicznego) stanowi formę dehumanizacji, prowadząc do powstania pseudokultur, realizujących wyłącznie zredukowaną i zsekularyzowaną formę ziemskiego humanizmu³⁰. Prawdziwa kultura jest humanizacją – tzn. działaniem dla pełnego, integralnego rozwoju człowieka. Warunkiem pełnej humanizacji jest otwarcie się na Boga:

kultura w pełnym znaczeniu tego słowa może istnieć jedynie w doskonałym związku z wymiarem transcendentnym, odzwierciedlającym jej pierwotne źródło³¹.

Istotnym wyróżnikiem nauczania Ojca Świętego jest akcentowanie związku między naturą a kulturą. Jan Paweł II zajmuje w tej kwestii stanowisko odmienne na tle większości nowożytnych koncepcji kultury. Przecistawianie kultury i natury to najczęstsza z utrwalonych w historii myśli kulturologicznej dróg poszukiwania swoistości kultury³². Od czasów oświecenia ten spo-

²⁸ Jan Paweł II, *Upowszechnienie, uniwersalność, zmysł humanizmu – autentyczne wartości każdej kultury. Przemówienie do przedstawicieli świata kultury*, Buenos Aires 4, 12 IV 1987; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 412.

²⁹ Jan Paweł II, *Upowszechnienie, uniwersalność, zmysł humanizmu...*, 6, dz. cyt., s. 413.

³⁰ Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg...*, 3, dz. cyt., s. 71.

³¹ Jan Paweł II, *Kultura „królewską drogą” wyzwolenia z różnych form zniewolenia. Przemówienie do przedstawicieli świata kultury*, Florencja 5, 18 X 1986; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 368–369.

³² Zob.: A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1983, s. 38.

sób myślenia o kulturze naznaczony był ostrą dychotomią obu pojęć, wynikającą z antropocentrycznej pychy, ugruntowanej na przeświadczeniu o nieograniczonych możliwościach człowieka, szczególnie w zakresie panowania nad naturą. Ojciec Święty naucza, że myślenie w kategoriach opozycji natury i kultury „pozabawia kulturę wszelkiej obiektywnej podstawy, uzależniając ją od samowoli człowieka i władzy” (*Małżeństwo i rodzina są nierozzerwalne. Do pracowników Roty Rzymskiej*, 3; 1 II 2001). Taka redukcjonistyczna postawa cechuje współczesne, zdesakralizowane³³, antropocentryczne wizje człowieka, który poczuł się uprawniony do modelowania ziemskiej rzeczywistości wbrew naturze. Nieuwzględnianie metafizycznego wymiaru natury, która jest dziełem Stwórcy i zapisem jego woli, skutkuje w postrzeganiu rzeczywistości naturalnej „jedynie jako faktu fizycznego, biologicznego, czy naturalnego, którym można manipulować przy pomocy środków technicznych w zależności od własnych potrzeb” (*Małżeństwo i rodzina są nierozzerwalne. Do pracowników Roty Rzymskiej*, 3; 1 II 2001). Ograniczanie pojęcia natury tylko do aspektu doczesnego i egoistyczna redukcja pojęcia humanizmu skutkują defektywną wizją kultury fałszywej. Stanowi ona efekt zapomnienia, że prawdziwa, pełna kultura jest owocem autotranscendencji człowieka: „Właśnie w tej dynamice autotranscendencji, uznania obecności innego i potrzeby porozumienia się z nim, tworzy się kultura” (*Czerpcie z dziedzictwa przeszłości, aby kształtować przyszłość. Spotkanie z przedstawicielami świata nauki i kultury*, 2; Tbilisi 9 XI 1999).

Kształt kultury to rezultat rozumnej działalności, wynikającej z religijnej i społecznej natury człowieka³⁴. Owa aktywność nadaje kształt człowieczeństwu jednostki i tworzonym przez człowieka dziełom i instytucjom, które stanowią wyraz wyznawanych przez społeczeństwo wartości. Kultura jest więc „duszą społeczeń-

³³ J. Maritain nazwał nowoczesną kulturę „humanizmem, który odrzucił Wcielenie”. Zob.: J. Maritain, *Religia i kultura*, Poznań 1937, s. 25. Francuski myśliciel wskazywał też, że wynikiem tryumfu idei panowania nad naturą „jest zatrzymanie procesu życia” (s. 28).

³⁴ Jan Paweł II, *Kultura służy wymiesieniu...*, dz. cyt., s. 141.

stwa³⁵, „stylem życia wspólnego”³⁶, sferą, w której następuje weryfikacja i stymulacja rozwoju „duchowych i rodzimych wartości każdej ludzkiej społeczności”³⁷, „wcieleniem doświadczeń i dążeń narodu”³⁸, „kompletnym wyrazem duchowej rzeczywistości narodu”³⁹. Z tego względu pamięć o przeszłości i tradycja⁴⁰ to ważny aspekt kultury, pojmowanej jako skarbnica wartości. Naród, jak naucza Ojciec Święty, „istnieje „z kultury” i „dla kultury””⁴¹. Kultura jest więc podstawowym wyrazem suwerenności narodu, jego świadomości i tożsamości⁴².

Papież zwraca również uwagę na dynamikę kultur. Ich cechą konstytutywną jest rozwój; kultury rodzą się i przeobrażają się⁴³. Wśród czynników stymulujących rozwój kultury Ojciec Święty wielokrotnie wskazywał na uniwersytet i jego służbę prawdzie, wolności, sprawiedliwości, godności człowieka i miłości, na jego misję odzwierciedlania świadomości moralnej narodu⁴⁴, na działalność na rzecz ugruntowania jego podmiotowości i tożsamości⁴⁵

³⁵ Jan Paweł II, *Kultura służy wymiesieniu...*, dz. cyt., s. 143.

³⁶ Tamże, s. 138.

³⁷ Jan Paweł II, *W duchu nowej solidarności. Spotkanie ze światem kultury*, 4; Kalkuta 3. II 1986; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 345.

³⁸ Tamże.

³⁹ Jan Paweł II, *We wspólnym wysiłku tworzenia nowego społeczeństwa. Spotkanie z intelektualistami kolumbijskimi*, 2; Medelin 5 VII 1986; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 361.

⁴⁰ Zob.: Jan Paweł II, *Istnieje – trzeba to stwierdzić bez lęku – chrześcijańska koncepcja kultury. Audiencja generalna*, 3; Rzym 8 II 1984; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 235.

⁴¹ Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, 14; Paryż, 2 VI 1980; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 61.

⁴² Zob.: Cz. S. Bartnik, *Teologia narodu*, Częstochowa 1999, s. 104.

⁴³ Zob.: Jan Paweł II, *Dialog i ewangelizacja. Spotkanie z Papieską Radą do Spraw Kultury*, 1; Rzym 13 I 1986; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 337.

⁴⁴ Jan Paweł II, *Nieodzowne posłannictwo Uniwersytetu w dzisiejszym świecie. Orędzie do środowisk uniwersyteckich Gwatemali*, 7; Gwatemala 7 III 1983; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 197.

⁴⁵ Jan Paweł II, *Spółczesność oczekuje od swoich uniwersytetów ugruntowania własnej podmiotowości. Przemówienie do przedstawicieli polskiego świata nauki*, 4; Lublin 9 VI 1987; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 420. Zob. też: Jan

oraz na obronę tych wartości w momentach zagrożenia. Ta kulturotwórcza funkcja wszechnicy bliska jest misji Kościoła i wiąże się z początkami uniwersytetu, który narodził się w łonie Kościoła i w pierwszym okresie swego istnienia był dla Kościoła jedną z form urzeczywistniania w kulturze wspomnianych wartości⁴⁶.

W nauczaniu papieskim widoczne jest również zastosowanie pojęcia kultury dla nazwania i zaakcentowania ważnych działań i aspektów składających się na ogólne ujęcie kultury. Z tego względu w tekstach Jana Pawła II pojawiają się wyrażenia typu: „kultura moralna”, „kultura solidarności”, „kultura materialna”⁴⁷, „kultura pokoju”⁴⁸, „kultura praw człowieka” (*Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego rozwoju. Orędzie na XXXII Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 1999*, 12), „kultura pamięci” „kultura mądrości”, „kultura radości”, „kultura informacji”, „kultura rozrywki” (*Środki przekazu cenną pomocą dla tych, którzy szukają Ojca. Orędzie Jana Pawła II na XXXIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 1999*, 3; Watykan 24 I 1999). Pojęcie kultury staje się wówczas określeniem zasady funkcjonowania jednej sfery aktywności człowieka, w której szczególnie ważne jest uwzględnienie antropologiczno-personalistycznego wymiaru takiej dziedziny, lub zagrożeń, wynikających z redukcjonistycznej wizji antropologicznej (w takim wypadku Ojciec Święty mówi o „kulturze śmierci” (*Evangelium vitae*, 12) „kulturze indywidualistycznej” (*Matżeństwo i rodzina są nierozzerwalne. Do pracowników Roty Rzymskiej*, 2; 1

Paweł II, *Umiłowanie prawdy źródłem poszukiwania. Przemówienie do świata uniwersyteckiego*, Kinshasa 4 V 1980; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 37.

⁴⁶ Jan Paweł II, *Nieodzwonne posłannictwo Uniwersytetu w dzisiejszym świecie. Orędzie do środowisk uniwersyteckich Gwatemali*, 3; Gwatemala 7 III 1983; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 194.

⁴⁷ Jan Paweł II, *Kultura solidarności. Przemówienie do przedstawicieli intelektualistów chilijskich* 4; Santiago 3 IV 1987; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 404.

⁴⁸ Jan Paweł II, *Papież zachęca nowe pokolenie do budowania kultury pokoju. Audiencja dla Papieskiej Rady do Spraw Kultury*, 8; Rzym 16 I 1984; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 231.

II 2001) „kulturze nihilistycznej” (*Trzeba budować cywilizację miłości. Audiencja generalna*, 2; Rzym 15 I 1999).

Wyróżnikiem papieskiego myślenia o kulturze jest także postrzeganie jej w powiązaniu innymi aspektami egzystencji, takimi jak zagadnienia pokoju, wolności, godności, sprawiedliwości, pracy, wobec których kultura staje się probierzem autentyczności, mechanizmem porządkującym i wzorem motywacyjnym⁴⁹.

Funkcje kultury

Jan Paweł II wskazuje kilka istotnych funkcji, które realizować winna autentyczna kultura. Nadrzędną jest funkcja formacyjna, wynikająca z głównego zadania kultury – wychowania człowieka. Funkcja formacyjna ma charakter społeczny: realizowana jest w takich kulturotwórczych środowiskach, jak rodzina, wspólnota, naród, rodzina narodów. Kultura to jedyne środowisko, w którym możliwy jest wszechstronny rozwój osoby. Szczególną postacią funkcji formacyjnej jest humanizacja – rozwijanie pełni człowieczeństwa⁵⁰, wskazywanie drogi do boskości człowieka przez naśladowanie Chrystusa⁵¹, doskonalenie bytu człowieka i służba wolności⁵². Kultura jest także sposobem „dochodzenia do krytycznej samoświadomości” człowieka⁵³. To jeden z ważnych aspektów humanizacyjnej funkcji kultury, która z jednej strony podkreśla niepowtarzalność każdego „ja”, wyodrębniając je ze zbiorowości, wynosząc do wielkości i godności, a z drugiej – uwypukla społeczne zakorzenienie osoby i umożliwia jej uświadomienie ograniczeń ludzkiej kondycji, jej niedostatków i małości.

⁴⁹ O związku kultury i pracy zob.: L. Dyczewski OFMConv, *Kultura i praca w nauczaniu Jana Pawła II*, [w:] „*Żeby nie ustala wiara*”, Lublin 1989, s. 249-269.

⁵⁰ Zob.: M. Radwan SCJ, *Wstęp*, [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 11.

⁵¹ Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg...*, dz. cyt., s. 72.

⁵² Tamże, 2, s. 71.

⁵³ Jan Paweł II, *Niech mowa sztuki będzie echem boskiego Logosu*, 3; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 317.

Przejawy dwu kolejnych funkcji kultury: integracyjnej i mediacyjnej widoczne są na różnych płaszczyznach. W odniesieniu do osoby funkcja integracyjna przejawia się w tworzeniu holistycznej perspektywy człowieczeństwa, w którym dzięki kulturze zespolony i dowartościowany zostaje element cielesny i duchowy⁵⁴. W relacji do Boga, dzięki funkcji integracyjnej i mediacyjnej, kultura staje się miejscem spotkania i pośrednikiem w drodze człowieka do Stwórcy, formą „otwarcia się na Boga”⁵⁵. W stosunku do wspólnot dzięki owej zdolności kultura „jest narzędziem zbliżenia, uczestnictwa, zrozumienia i solidarności”⁵⁶. Jednocząca i zespalająca rola kultury jest konstytutywna zwłaszcza w przypadku wspólnot narodowych: kultura stanowi czynnik narodotwórczy⁵⁷ i wzmacnia poczucie tożsamości narodowej. Wychowawcze i integracyjne funkcje kultury pozostają w ścisłym związku z funkcjami poznawczymi, jak bowiem naucza Ojciec Święty, kultura jako całość, a także jej poszczególne dziedziny, takie jak nauka, filozofia, sztuka i literatura – to droga do samopoznania człowieka, narzędzie „odtworzenia pamięci”⁵⁸ i podtrzymywania świadomości ciągłości i zakorzenienia. Istotnym zadaniem kultury jest także usensawianie nauki poprzez syntezywanie wiedzy i jej integrowanie z całościową wizją człowieka i świata, „porządku wszechrzeczy”⁵⁹. Służba wolności odpowiedzialnej, „moralnie

⁵⁴ Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg...*, dz. cyt., s. 70.

⁵⁵ Tamże, 3, s. 72.

⁵⁶ Jan Paweł II, *Upowszechnienie uniwersalność, zmysł humanizmu – autentyczne wartości każdej kultury. Przemówienie do przedstawicieli świata kultury, Buenos Aires 2; 12 IV 1987; [w:] Jan Paweł II, Wiara i kultura...*, s. 410.

⁵⁷ Jan Paweł II, *Od was zależy przyszłość drugiej ewangelizacji. Przemówienie do intelektualistów i przedstawicieli świata uniwersyteckiego Kamerunu, 3; Jaunde 13 VIII 1985; [w:] Jan Paweł II, Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 327.

⁵⁸ Jan Paweł II, *Kultura „królewską drogą” wyzwolenia z różnych form zniewolenia. Przemówienie do przedstawicieli świata kultury, Florencja 18 X 1986; [w:] Jan Paweł II, Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 367.

⁵⁹ Jan Paweł II, *Prawda decyduje o wolności nauki. Przemówienie na Uniwersytecie Fryburskim, 4, Fryburg 13 VI 1984; [w:] Jan Paweł II, Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 259.

dojrzałej”, odpornej na pokusy miłości własnej (nawiązując do św. Augustyna, Papież nazywa ten rodzaj wolności *libertas maior* – wolnością większą) stanowi kolejny z celów kultury⁶⁰. Prócz funkcji wymienionych powyżej w nauczaniu Ojca Świętego wyeksponowane jest również transcendentne działanie kultury, która jest narzędziem „w tajemniczym planie Boga i w powszechnej historii zbawienia”⁶¹.

Kultura i Kościół

Chrześcijaństwo wniosło swój wkład do rozwoju kultury powszechnej poprzez głoszenie humanistycznego przesłania Ewangelii o wolności i godności osoby ludzkiej⁶². Wcielenie Syna Bożego w kulturę i Jego Odkupienie kultury uwypukliły jej znaczenie i rolę w dziele Zbawienia. Z tego względu kultura nie mogła być obojętna Kościołowi. W relacji tych dwóch sfer Papież wskazuje na kilka etapów. W przeszłości Kościół zawsze był mecenasem sztuki i w ten sposób stymulował rozwój kultury. Po Soborze Watykańskim II nastąpiło otwarcie Kościoła na kultury i próba dostosowania form nauczania wiary do specyfiki kultur. Dzisiejszy etap znamionuje „partnerstwo, wolność i dialog”⁶³. Jan Paweł II wskazuje, iż posoborowy Kościół z wielką troską podejmuje dzieło syntezy wiary i kultury, albowiem „wiara, która nie staje się kulturą, nie jest wiarą w pełni przyjętą, w pełni przemyślaną, przeżytą wiernie” (*Przemówienie do uczestników krajowego kongresu włoskich organizacji kościelnych zajmujących się kulturą*, 2; 16 I 1982).

⁶⁰ Jan Paweł II, *W dziele kultury Bóg...*, dz. cyt., s. 71.

⁶¹ Jan Paweł II, Encyklika *Slavorum apostoli*, 19; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, s. 306.

⁶² Zob.: Z. J. Zdybicka Ursz. SJK, *Rola religii w tworzeniu cywilizacji miłości*, [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, s. 16.

⁶³ Jan Paweł II, *Istota, wielkość i odpowiedzialność sztuki i publicystyki. Przemówienie do artystów i dziennikarzy*, 2, Monachium 19 XI 1980; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 88.

Wiara to istotny czynnik kulturotwórczy. Kościół staje się więc współtwórcą kultury poprzez głoszenie Ewangelii, zawierającej w sobie integralną wizję pełni człowieczeństwa⁶⁴. Wzorem organicznego związku między chrześcijaństwem i kulturą, Ewangelią i życiem człowieka stała się postawa błogosławionego Fra Angelico – „wzorowego zakonnika i wielkiego artysty”, w którego życiu i twórczości „wiara stała się kulturą, a kultura wiarą”⁶⁵.

Synteza wiary i kultury jako wolna odpowiedź człowieka na Ofiarę Zbawiciela ujmowana jest przez Papieża w postaci formuły mówiącej o potrzebie ewangelizacji kultury i inkulturacji wiary⁶⁶.

Ewangelizacja to nie tylko przekaz Dobrej Nowiny ludom, nie znającym nauki Chrystusowej, ale przede wszystkim wnikanie do istoty kultur lokalnych, przesycanie ich systemów wartości ewangeliczną prawdą. Dzięki temu ewangelizacja staje się formą komunikacji międzykulturowej: uniwersalne wartości Ewangelii stają się językiem porozumienia, umożliwiają dialog i wymianę między kulturami, otwierając je „na wartość powszechności”⁶⁷.

Inkultuacja jest wyzwaniem, przed którym staje Kościół, stykając się z kulturami o tradycjach niechrześcijańskich. Pojęcie to (pierwszym jego oficjalnym zastosowaniem był dokument Synodu z 1977 roku – *Orędzie do Ludu Bożego*) oznacza akceptację niesprzecznych z Ewangelią lokalnych tradycji, obyczajów, instytucji, mentalności, form wyrazu artystycznego w celu wniesienia do nich nauki Chrystusa⁶⁸. Celem inkulturacji jest działanie na rzecz

⁶⁴ Jan Paweł II, *Dialog między Kościołem i kulturą podstawowy dla jutra ludzkości. Przemówienie do przedstawicieli świat kultury*, 5; Seul 5 V 1984; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 249.

⁶⁵ Jan Paweł II, *Błogosławiony Fra Angelico – sztuka jako droga ku doskonałości. Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. Jubileuszu Roku Odkupienia dla artystów*, 2; Rzym 18 II 1984; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 238.

⁶⁶ Jan Paweł II, *Kościół – twórcą kultury w stosunkach z dzisiejszym światem. Przemówienie do członków Papieskiej Rady ds. Kultury*, 4; Rzym 18 I 1983; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 186.

⁶⁷ Tamże, 5; s. 187.

⁶⁸ Zob.: J. Górski, *Inkultuacja*, [w:] *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Radom 2003, s. 204–206.

pogłębionej recepcji wiary w innych kulturach – „aby wiara nie pozostała czymś powierzchownym”⁶⁹. Dzięki inkulturacji następuje obopólne ubogacenie: Kościoła, który staje się bardziej powszechny i bogatszy „przejawiającą się w różnych formach mądrością narodów świata”⁷⁰, oraz samych kultur lokalnych, które uczestniczą w dorobku Kościoła powszechnego. Inkulturacja nie oznacza jednak synkretyzmu, uproszczenia i redukcjonizmu w nauczaniu prawdy Chrystusowej. Podchodząc do każdej kultury z szacunkiem, akceptacją, i afirmacją⁷¹, Kościół nie utożsamia się z żadną z kultur. Niosąc kulturom naukę Chrystusa, Kościół wskazuje im możliwość oczyszczenia i osiągnięcia pełni przez uwzględnienie ewangelicznej wizji osobowego człowieczeństwa⁷². Każda kultura jest „otwarta na przyjęcie skarbów Odkupienia” (*W Chrystusie każda kultura jest otoczona szacunkiem i miłością. Spotkanie z przedstawicielami świata kultury*, 2; Hawana 23 I 1998). Pionierami w dziele inkulturacji byli święci Cyryl i Metody. Stworzenie przez nich alfabetu słowiańskiego (głagolicy) oraz przekład ksiąg świętych na język staro-cerkiewno-słowiański i nadanie mu rangi języka liturgicznego na obszarze wschodniej Słowiańszczyzny stanowi prototyp „wcielenia Ewangelii w rodzime kultury – oraz wprowadzenia tych kultur w życie Kościoła”⁷³.

⁶⁹ Jan Paweł II, *Od was zależy przyszłość drugiej ewangelizacji. Przemówienie do intelektualistów i przedstawicieli świata uniwersyteckiego Kamerunu*, 8; Jaunde 13 VIII 1985; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, s. 333.

⁷⁰ Jan Paweł II, *Spotkanie z nowożytnymi kulturami i inkulturacja. Przemówienie do Papieskiej Rady ds. Kultury*, 5; Rzym 17 I 1987; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 399.

⁷¹ Zob.: S. Nagy SCJ, *Ewangelia i kultura w świetle „Slavorum apostoli”*, [w:] *Ewangelia i kultura. Doświadczenia środkowoeuropejskie. Śladem Trzeciej Pielgrzymki Jana Pawła II*, red. M. Radwan SCJ, T. Styczeń SDS, Rzym 1999, s. 113.

⁷² Jan Paweł II, *Dialog między Kościołem i kulturą podstawowy dla jutra ludzkości. Przemówienie do przedstawicieli świat kultury*, 2; Seul 5 V 1984; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 247.

⁷³ Jan Paweł II, *Encyklika Slavorum apostoli*, 21; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 308.

O znaczeniu zagadnienia ewangelizacji kultur dla Jana Pawła II świadczy również decyzja z 20 V 1982 r. o powołaniu Papieskiej Rady ds. Kultury⁷⁴. Wyznaczając Radzie zadania Ojciec Święty pragnął, by swoją działalnością wzbogaciła ona ewangelizacyjne doświadczenia Kościoła i sprzyjała koordynacji pracy urzędów watykańskich w tym dziele, by umożliwiła lepszy dialog Kościoła z kulturami⁷⁵, konferencjami episkopatów, organizacjami międzynarodowymi, rządami, intelektualistami, by jej działalność zapewniła udział Stolicy Apostolskiej we wszelkich gremiach, debatujących nad kształtem i przyszłością kultury współczesnej (*Idźcie na „aeropagi” współczesnej kultury. Przesłanie Ojca Świętego z okazji 20-lecia powstania Papieskiej Rady ds. Kultury*, 3; Watykan 13 V 2002). Efekty pracy Rady prezentowane są na łamach biuletynu „Kościoł i kultury”⁷⁶.

Zagrożenia kultury

W papieskiej refleksji wiele miejsca zajmują rozważania o kryzysie i zagrożeniach dla kultury. Jakkolwiek różne mogą być formy owych zagrożeń, Ojciec Święty wskazuje, że ich wspólną cechą jest niewłaściwa wizja antropologiczna. Stan kryzysu doświadczany przez nowożytną kulturę zachodnią jest efektem prometejskiej orientacji człowieka, któremu wydaje się, że „może zapanować nad życiem i śmiercią, ponieważ sam o nich decyduje” (*Evangelium vitae*, 15). Antropocentryczna pycha, „mentalność przeniknięta egoizmem i hedonistycznym materializmem” (*Kon-*

⁷⁴ O działalności Rady zob.: J. Kulska, *Aktywność Papieskiej Rady do Spraw Kultury w międzynarodowych stosunkach kulturalnych*, [w:] *Drogi i rozdroża kultury chrześcijańskiej w Europie*, red. U. Cierniak, J. Grabowski, Częstochowa 2003, s. 115–124.

⁷⁵ Jan Paweł II, *Zaproponujcie światu model cywilizacji chrześcijańskiej. Przemówienie do świata kultury*, 3; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 269.

⁷⁶ Jan Paweł II, *Dialog i ewangelizacja. Spotkanie z Papieską Radą ds. Kultury*, 3; Rzym 13 I 1986; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 339.

templujemy przykład Jezusa – Boskiego Samarytanina. Orędzie na VIII Światowy Dzień Chorego 2000 r., 11), przyzwolenie na zabijanie życia, permisywizm, konsumizm, odwracający właściwą relację między byciem i posiadaniem – sprzyjają „kulturze śmierci” (*Musi zwyciężyć kultura życia. Ceremonia powitalna na lotnisku*, 3; St. Louis 26 I 1999). Jej następnym stadium jest agresywna antykultura, manifestująca się we wzroście przemocy, w konfliktach niosących śmiertelne zagrożenie, w uaktywnianiu się najniższych instynktów u człowieka zamkniętego na prawdę o pełni człowieczeństwa⁷⁷. Kryzys kultury wynika bowiem z kryzysu prawdy: „kultura pozbawiona prawdy nie jest gwarancją wolności, ale raczej zagrożeniem dla niej” (*Uniwersytet w służbie nowego humanizmu. Jubileusz nauczycieli akademickich*, 3; Rzym 9 IX 2000). Sekularyzacja kultury, zamykając na doświadczenie Boga, skutkuje w relatywizacji etyki, tworzy sprzyjające warunki dla „kultury nihilistycznej, zubożającej sens ludzkiej egzystencji” (*Trzeba budować „cywilizację miłości” Audiencja generalna*, 2; Rzym 15 XII 1999). Z powyższymi zagrożeniami korespondują różne postacie dezintegracji, absolutyzowania jednego wymiaru kultury, rozdźwięków między nauką i kulturą, funkcjonalizmu⁷⁸ i scjentyzmu w nauce⁷⁹, braku uniwersalizmu, izolacjonizmu kultur – grożącego jałowością i upadkiem (encyklika *Centesimus annus*, 50; Rzym 1 V 1991), skłonności do zapomniania o tradycji i doświadczeniach przeszłości, bezrefleksyjnego przyjmowania nowości (*Środki przekazu cenną pomocą dla tych, którzy szukają Ojca. Orędzie Jana*

⁷⁷ Jan Paweł II, *Papież zachęca nowe pokolenie do budowania kultury pokoju. Audiencja dla Papieskiej Rady ds. Kultury*, 8; Rzym, 16 I 1984; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 231.

⁷⁸ Jan Paweł II, *W poszukiwaniu prawdy korzystny jest dialog między nauką a teologią. Przemówienie do laureatów Nagrody Nobla*, 3; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 98.

⁷⁹ Jan Paweł II, *Prawda decyduje o wolności nauki. Przemówienie na Uniwersytecie Fryburskim*, 4; Fryburg 13 VI 1984, 4; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 259.

Pawła II na XXXIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 1999, 3; Watykan 24 I 1999).

Odpowiedzią Jana Pawła II na różne postacie kryzysu kultury współczesnej jest program budowy „cywilizacji miłości”, nawiązujący do nauki Soboru Watykańskiego II i rozwijający myśl Pawła VI⁸⁰. Wołanie Jana Pawła II o budowę „bardziej ludzkiego świata” (encyklika *Dives in misericordia*, 14; 30 XI 1980; encyklika *Sollicitudo rei socialis*, 24; 30 XII 1987), o humanizację rzeczywistości człowieka skonkretyzowane zostało w postaci porządku wartości, nazywanego niekiedy tzw. „czwórmianem cywilizacji miłości”⁸¹. Składają się nań: a) zasada prymatu osoby przed rzeczą (encyklika *Sollicitudo rei socialis*, 28; 30 XII 1987), b) zasada prymatu etyki przed techniką⁸², c) zasada prymatu istnienia przed posiadaniem⁸³, d) zasada prymatu miłosierdzia przed sprawiedliwością (encyklika *Dives in misericordia*, 12; 30 XI 1980)⁸⁴.

* *

Idea kultury w nauczaniu Jana Pawła II ogniskuje nie tylko wiele kluczowych problemów Kościoła, lecz stanowi także ważny

⁸⁰ Zob.: J. Czarny, *Jana Pawła II wizja cywilizacji miłości*, Wrocław 1994, s. 22.

⁸¹ Tamże, s. 57, 195.

⁸² Jan Paweł II, *Odpowiedzialność nauki i techniki. Przemówienie do naukowców i przedstawicieli Uniwersytetu Narodów Zjednoczonych*, 9; Hiroshima 25 II 1981; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 107.

⁸³ Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, 17; Paryż 2 VI 1980; [w:] Jan Paweł II, *Wiara i kultura...*, dz. cyt., s. 63.

⁸⁴ Niekiedy, poza wymienionymi czterema regułami, w analizach koncepcji „cywilizacji miłości” wyróżnianych jest więcej szczegółowych zasad postulowanego przez Ojca Świętego porządku wartości: „prymatu ubóstwa nad bogactwem”, „prymatu pracy przed kapitałem, prymatu prawdy przed koniunkturą i sensacją, prymatu dialogu przed walką, prymatu człowieka nad ideologią, prymatu człowieka nad prawami państwa, prymatu narodu przed państwem” Zob.: M. Leśniak, hasło *Cywilizacja miłości*, [w:] *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II...*, dz. cyt., s. 79. Zob. też: T. Borutka, *Cywilizacja miłości*, Kraków 1994.

głos refleksji nad kondycją świata i człowieka współczesnego. Wiza kultura ugruntowana w tradycji Kościoła, zakorzeniona w dorobku myśli teologicznej i filozoficznej, odwołująca się do humanistycznej i artystycznej spuścizny ludzkości, dokonująca krytycznej oceny obserwowanych zjawisk i koncepcji – jest ideą niezwykle ważną w całym nauczaniu Jana Pawła II, który uczynił z pojęcia kultura istotne narzędzie diagnostyczno-opisowe i prognostyczno-aksjologiczne. Z tego względu wieloaspektowe rozważania Papieskie o istocie, celach, funkcjach i zagrożeniach kultura stanowią wielki wkład do współczesnej myśli kulturologicznej.

Notion of Culture in the Teaching of John Paul II

Summary

Culture is one of the most important and most frequently tackled issues in the teaching of John Paul II. The paper focuses on an anthropological and personalistic character of the pope's reflection on culture. Among the sources of inspiration employed by the Holy Father in constructing a vision of culture documents of the Second Vatican Council are mentioned together with reflections on St. Paul's, Cicero's, St. Thomas Aquinas', G. Marcel's and J. Maritain's texts. The paper discusses the determiners which constitute the notion of culture in the pope's teaching (culture as a way of existence and a form of humanization of man, Christocentric character of culture, its role in God's plan of Redemption, upbringing as the most important task of culture, references to Transcendence, nature, community and tradition as factors which help make the shape of culture more objective and the relationship between culture and the identity of a nation). The Holy Father draws our attention to essential functions of culture: formative, humanizational, integrational, mediatory. An important role in the thought of John Paul II is a reflection on the relationship between the Church and culture, the role of Christianity in the making of culture, the issues of evangelisation of cultures and inculturation of faith. The pope is espe-

cially concerned with current threats to culture and symptoms of its crisis. At the foundations of such issues as assent to taking human life, permissiveness, consumerism, increase of violence, conflicts, crises of truth lies an improper anthropological vision. The pope's answer to the symptoms of the crisis of culture is a programme of building a civilisation of love, founded upon principles of priority of person over thing, priority of ethics over technology, priority of existence over possession, priority of mercy over justice. Multidimensional considerations of John Paul II on the gist, aims, functions and threats to culture constitute a great contribution into the contemporary cultural thought.